

Emlékezés, identitás, diskurzus

Konferencia program

ELTE, TÁTK
1117 Budapest Pázmány Péter sétány 1/a
Északi Épület

Budapest, 2009.december 4-5.

Emlékezés, identitás, diskurzus

A különféle humán tudományok dialógusa folyamatosan zajlik, s az *Emlékezés, identitás, diskurzus* című konferencia e párbeszéd koncentrált megjelenítése kíván lenni. A konferencia előadásai és az annak nyomán összeállítandó kötet tanulmányai az emlékezés és az identitás társadalomtudományi elemzésének különféle megközelítéseit példázzák, és a köztük zajló párbeszédet kívánják elősegíteni.

A felkért résztvevők és szerzők különféle humán-, illetve társadalomtudományi „diszciplínákhoz” kötődnek, így egyebek közt az irodalomtörténet, a szociológia, az irodalomelmélet, a nyelvészet, a pszichológia, az antropológia, a szociálpszichológia és a történettudomány művelői, s a konferencia témájával kapcsolatban jelentős eredeti kutatásokat végeznek. Bár kétség kívül léteznek intézményes határok a különféle humán tudományok közt, és elkülönülésük olykor fogalmilag is tetten érhető, számos közös vonás is jellemzi őket. Felfogásunk szerint az emlékezés, az identitás és a diskurzus tehát nem csupán olyan fogalmi csomópontok, melyek tartalmilag orientálják a különféle vizsgálódásokat, hanem egyúttal jó támpontokként szolgálhatnak ahhoz, hogy a humán tudományok különbségei és azonosságai megfogalmazódhassanak, és talán egy közös dialógushoz vezessenek.

A konferencia a három fogalom: emlékezet, identitás és diskurzus közötti viszony vizsgálatát célozza. Ez a viszonyrendszer komplex, a fogalmak egymással dinamikus kölcsönhatásban vannak. Mi a szerepe az egyéni és a kollektív emlékezetnek az identitások konstrukciójának folyamatában? Milyen diszkurzív helyzetekben és eszközökkel folytatjuk az identitás-játszmákat? A reprezentációk különböző formái milyen identitásképző funkciókkal bírnak? Hogyan illeszkednek az egyéni és kollektív diskurzusok és hogyan épülnek kollektív identitás-konstrukciók egyéni identitáselemekre és emlékezetre? Hogyan szerveződnek univerzális reprezentációk partikuláris emlékezetekből és mi válik a kollektív emlékezet részévé?

A Konferencia szervezői: Bodor Péter, Heller Mária, Kriza Borbála

A konferencia programja

<i>A konferencia helyszínei:</i>		
2009. december 4. péntek		
9 ⁰⁰ -13 ⁰⁰ VII. emelet 7.18-7.21 Kari Tanácssterem 14 ⁰⁰ -17 ³⁰ Földszint 0.89 Jedlik Ányos terem		
9 ⁰⁰ -9 ³⁰	Konferencia megnyitó	
9 ³⁰ -10 ⁰⁰	Gyáni Gábor	<i>Chair: Némedi Dénes</i>
10 ⁰⁰ -10 ³⁰	Bodor Péter	
10 ³⁰ -11 ⁰⁰	Kovács Éva	
11 ⁰⁰ -11 ³⁰	Szünet	
11 ³⁰ -12 ⁰⁰	Schleicher Nóra	<i>Chair: Pál Eszter</i>
12 ⁰⁰ -12 ³⁰	Gács Anna	
12 ³⁰ -13 ⁰⁰	Csabai Márta	
13 ⁰⁰ -14 ⁰⁰	Ebédszünet	
14 ⁰⁰ -14 ³⁰	Hetényi Zsuzsa	<i>Chair: Wessely Anna</i>
14 ³⁰ -15 ⁰⁰	Illés Anikó	
15 ⁰⁰ -15 ³⁰	György Péter	
15 ³⁰ -16 ⁰⁰	Szünet	
16 ⁰⁰ -16 ³⁰	Kaló Zsuzsa és dr. Rácz József	<i>Chair: Somlai Péter</i>
16 ³⁰ -17 ⁰⁰	Heller Mária	
17 ⁰⁰ -17 ³⁰	Kende Anna	

<i>A konferencia helyszínei:</i>		
2009. december 5. szombat		
VII. emelet 7.18-7.21 Kari Tanácssterem		
9 ⁰⁰ -9 ³⁰	Vajda Júlia	<i>Chair: Csáková Mibály</i>
9 ³⁰ -10 ⁰⁰	Halász Erna és Király Ildikó	
10 ⁰⁰ -10 ³⁰	Düll Andrea	
10 ³⁰ -11 ⁰⁰	Szünet	
11 ⁰⁰ -11 ³⁰	Kontra Miklós	<i>Chair: Gecser Ottó</i>
11 ³⁰ -12 ⁰⁰	Kónya Anikó, Hámornik Balázs és Veron Zsófia	
12 ⁰⁰ -12 ³⁰	Biczó Gábor	
12 ³⁰ -13 ³⁰	Ebédszünet	
13 ³⁰ -14 ⁰⁰	Erős Ferenc	<i>Chair: Rényi Ágnes</i>
14 ⁰⁰ -14 ³⁰	Németh Krisztina	
14 ³⁰ -15 ⁰⁰	Kriza Borbála	
15 ⁰⁰ -15 ³⁰	A konferencia megbeszélése	
15 ³⁰ -16 ⁰⁰	Szünet	
16 ⁰⁰ -17 ⁰⁰	Filmvetítés: Szomszédok voltak; rendező: Gellér-Varga Zsuzsanna	
17 ⁰⁰ -	Beszélgetés a rendezővel	

Kollektív emlékezet és történetírás vitatott kapcsolata

Gyáni Gábor

MTA Történettudományi Intézet és ELTE Társadalomtudományi Kar
Társadalomtörténet Tanszék

A kollektív emlékezet fogalmának a meghonosítója, a téma vizsgálatának immár klasszikusa, Maurice Halbwachs úgy gondolta, a kollektív emlékezet definitív ismérve, hogy nem kifejezetten történeti (történetírói) tudat. Ez az alap gondolat marad fenn dogma gyanánt Walter Benjaminon át egészen Pierre Nora-ig és Josif Yerushalmi-ig. Patrick Hutton volt talán az első, aki ambiciózus monográfiájában (*History as an Art of Memory*, 1993) azt sugallta, hogy a történetírás a kollektív memória egyik megnyilvánulási módja. A diskurzus ezen fordulatának a háttérében minden bizonnyal a holokauszt mint sajátlagosan emlékezeti történelem kérdésének előtérbe kerülése rejlik, amely máig meghatározó vonulata a holokauszt történetírásának (ld. Saul Friedländer monumentális vállalkozásának 2007-ben megjelent második kötetét – *The Years of Extermination*).

A diskurzus közben tovább folyik a problémáról, melyben Paul Ricoeur utolsó munkája (*Memory, History and Forgetting*), vagy Allan Megill eszmefuttatása (ld. 2007-es könyvét) vagy a szerteágazó folyóiratirodalom (pl. a *Social Research* 2008-as emlékezet száma) érdekes argumentumokkal dúsítja a vitát. Ennek rövid áttekintésére vállalkozom előadásomban.

Diszkurzív identitás

Bodor Péter

ELTE Társadalomtudományi Kar, Társadalmi Kapcsolatok Intézete,
Szociálpszichológia Tanszék

Álláspontunk szerint kizárólag személyek rendelkezhetnek emberi identitással, s a „kollektív identitás” semmiféle vizsgálata nem tekinthet el ettől. Vizsgálódásainkban az emberi identitás e felfogását követjük, s pszichológiai részleteit a diszkurzív pszichológia keretei közt tartjuk tárgyalandónak, mely a kognitívizmusra jellemző tudatos vagy tudattalan „belső” és privát mentális folyamatok és tartalmak, illetve reprezentációk helyett a diskurzus természetét elemzi, s ehhez a pszichológiai nyelv alkalmazásának „külső”, nyilvános kritériumait használja. Ennek megfelelően például egy-egy személy nemzeti, etnikai és európai identitását az érintett személyek kommunikációs gyakorlatai révén közelíthetjük meg, ahol az említett identitás elemek a személyek általában vett identitásának egy-egy sajátos aspektusát jelentik.

Az identitás az ember számára részben adott: megtörténik. Ilyenkor az ember megtapasztalja, és esetleg nyelvileg megfogalmazza saját maga vagy mások mibenlétét. Az identitás ugyanakkor részben megalkotásra kerül, azaz az ember jelentésteli viselkedésével nyíltan vagy burkoltan olyan igényt támaszt, hogy ő maga miként önmaga, s valamiféle azonossággal rendelkezik, illetve, hogy más, vagy mások esetében mi a helyzet. Miként bonthatjuk ki a cselekvés és történés e dialektikájában megragadható identitást a nyelvi viselkedésből, a diskurzusból?

Az előadásban az identitás megnyilvánításának *tematikus* és *diskurzusra orientált* elemzésére teszünk javaslatot, az utóbbin belül pedig különbséget teszünk a beszélői identitás nyelvi megvalósításának elsődleges (vagy implicit) és explicit változatai közt. Az előadásban elemzett példák „félíg-hétköznapi” diskurzusból, fókuszcsoportokból származnak.

A kommunikatív emlékezet és annak szociológiai alkalmazása – útban egy lehetséges elmélet felé

Kovács Éva

MTA Szociológia Intézet és PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi
Tanszék

Az emlékezetkutatások legújabb története, mely részben követte a nyolcvanas évektől felszökő európai és tengerentúli „sorvasztó emlékezet-lázat”, részben maga is az emlékezet-ipar, az emlékezet-termelés szolgálatába állt, illetve intézményesült, mára mintha lezárulni látszana. „Nem vagyunk már unalmasak egy kicsit?” – kérdezték legutóbb is egy nemzetközi emlékezet-konferencián maguktól a kutatók. Az unalmassá válás, a lelassulás azonban segíti a reflexiót: ha kutatói szenvedélyeink másutt járnak, könnyebb a higgadt számbavétel. Előadásomban arra teszek kísérletet, hogy az az irodalomtudományi, filozófiai, történeti, pszichológiai, antropológiai és szociológiai emlékezetkutatásban szociológia számára releváns eredményeket egy – vitatható és vitatásra is szánt – értelmezési keretbe rendezzem.

Gender identitások nyelvi konstrukciója személyes visszaemlékezésekben

Schleicher Nóra

Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola, Média Intézet

Előadásomban a gender (társadalmi nem) szerepét, megjelenési módját vizsgálom a konferencia által kijelölt fogalmi hármassal, emlékezet, identitás és diskurzus viszonyrendszerében. Egy húsz éves osztálytalálkozón elhangzott narratívák, élettörténetek szövegelemzésével azt vizsgálom, hogyan jelenítik meg önmagukat volt osztálytársaik előtt a középkorosztály képviselői, múltjuk mely elemeit idézik fel, s ezekkel identitásuk mely aspektusait jelenítik meg/hozzák létre. Hogyan hatnak az élettörténetek nyelvi megformálására a genderrel mint kollektív identitással kapcsolatos szerepelvárások, illetve hogyan, milyen nyelvi eszközök segítségével hozzák létre az egyes elbeszélők a férfiasság és nőiség különféle változatait. A szöveg kvantitatív tartalomelemzése¹ jelentős különbségeket tárt fel a megszólaló férfiak és nők között a beszéd mennyiségének és tartalmi megoszlásának kérdésében, a szöveg kvalitatív finomelemzése ezt a képet kívánja árnyalni.

¹ Id: Schleicher, N: Egy osztálytalálkozó tanulságai. A nyilvános beszéd gender szempontú elemzése in: Somlai-Surányi-Tardos-Vásárhelyi (szerk.) (2009) *Látás-viszonyok. Tanulmányok Angelusz Róbert 70. születésnapjára* Bp: Pallas, 263-275. o.

„Everyone I have ever slept with”: Az önéletrajzi megnyilatkozások kortárs formáinak kutatásáról

Gács Anna

ELTE BTK Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet

Az elmúlt évtizedekben az önéletrajzi narratívák vizsgálata szerteágazó interdiszciplináris területté nőtte ki magát. A önéletrajz, a vallomás, a napló kanonikus formáinak kutatása olyan műfajok és jelenségek felé nyílt meg, mint az életrajzi interjú, az önéletrajzi epizódokat feltáró televíziós talkshowk, a politikai célokat szolgáló politikus-önéletrajzok, a celeb-(ön?)-életrajzok, az önéletrajzi film, az önéletrajzi narratívát megjelenítő képzőművészet vagy a személyes blog. Korunk önéletrajzi boomja diszciplínák sorát állította csatarendbe, az irodalomtörténeti/elméleti kérdésfeltevés a nyilvánosság-történet, a narratív pszichológia, az antropológia, a médiaelmélet, a genderkutatás, a politikai kommunikáció-kutatás és a többi szempontjaival kapcsolódott össze. Az előadás néhány példán keresztül mutat rá egy olyan kutatás dilemmáira, mely azt kívánja leírni, hogy a nyilvánosság mai színterei az önéletrajzi megnyilatkozás milyen formáit vonultatják fel.

A testtel kapcsolatos társadalmi diskurzus és kulturális reprezentációk szerepe az identitás létrehozásában

Csabai Márta

MTA Pszichológiai Kutatóintézet, Budapest és Szegedi Tudományegyetem
BTK Pszichológiai Intézet

A test az utóbbi néhány évtized társadalomtudományi vizsgálódásainak divatos terepévé vált. Előadásomban a kortárs kutatások fő témáit mutatom be abból a szempontból, hogy milyen mondanivalót fogalmaznak meg a testtel kapcsolatos reprezentációk identitás-konstrukciókban betöltött szerepéről. Szó esik az identitás és szubjektivitás összefüggéseiről, a test hatáiról a fogyasztói társadalmakban, továbbá a test és a szelf viszonyáról. Itt jelenik meg a szépséggel és a nemi szerepekkel kapcsolatos társas reprezentációk hatása az önértékelésre és a testhez való viszonya. Elemzésre kerül a „testpolitika” szociálpszichológiai kérdéseinek az egészség és betegség társas-kulturális meghatározottságaival való összefüggése, továbbá a megbélyegzett testek, a társadalmi kirekesztés testi reprezentációjának problémája is.

Név és identitás: irodalmi névadás emigráns szerzők műveiben - a berlini orosz és orosz zsidó emigráció példáin

Hetényi Zsuzsa

ELTE BTK Szlav és Balti Filológiai Intézet, Orosz Nyelvi és Irodalmi Tanszék

Az előadás 4 fő kérdés mentén közelít a témához: milyen viszonyban van a név az identitással, ennek milyen vonatkozásai változnak az emigrációban, mit fejeznek ki a nevek irodalomban, és az irodalmi névválasztás (a hősök neve) hogyan tükrözi az identitás válságait.

A gondolatmenet kitér arra, hogy a név jelentése és jelentősége milyen elképzelések mentén alakult a mitológiától és a Bibliától kezdve (a zsidó emigránsok példájára vonatkoztatva különösen a judaizmusban): a stigma-név, a sors-név, a csoporttudati név, a hagyomány-név, halottak nevei, a tabu-név (Isten nevei).

A hozott (idegenben patriótább) identitás az emigrációban a nyelv-specifikus és nemzet-specifikus névben allegorikussá válása. A nyelv mint hordozható haza. A kultúra, irodalom jelentősége az identitásban. A kozmopolitizmus és az identitás viszonya.

A berlini orosz irodalmi életben a felvett írói álnevek jelentősége. Zsidó és nem zsidó nevek. A „roman à clé”, valós személyek kódolt neveikkel jelensége.

Berlin, a tranzit-város és a tranzit-lét az irodalomban.

A megemlített irodalmi művek:

Lev Lunc: Szülőháza, 1922

Ilja Ehrenburg: Julio Jurenito csodálatos kalandjai, 1921

Ilja Ehrenburg: Lazik Roitschwantz mozgalmas élete, 1927

Andrej Szobol: Kelj föl és járj, 1922

Andrej Szobol: Pince, 1922

Viktor Sklovskij: Zoo, avagy levelek nem a szerelemről, 1923

Vladimir Nabokov: Másenyka, 1926

Vladimir Nabokov: Luzsin védelme, 1931

Vladimir Nabokov: Meghívás kivégzésre, 1938

Tervezőgrafikusművészek*

Illés Anikó

MOME Elméleti Intézet, Pedagógia és Pszichológia Intézeti Tanszék és ELTE
Társadalomtudományi Kar Szociálpszichológia Tanszék

Vajon dichotómiában állnak-e a művészi intenció belső motivációja és a megélhetés lehetőségei, illetve az alkotás és a (ki)szolgálat fogalmai? Mennyire érvényesíthető a grafikus szakmán belül az inkább illusztrátor, vagy inkább tipográfus elkülönítés?

Magyar grafikusok és grafikus hallgatók szakmájukhoz való viszonyát vizsgáltuk 18 interjúban. A kutatás fókuszában az interjúalanyok szakmai életútja, motivációik, alkotási módjuk, munkamódszerük állt. Az önazonosság általuk megrajzolt módját vizsgáljuk jelen előadásban, a szakmai identitás mintázatait, különös tekintettel arra, hogy az önmeghatározás mennyire kötődik szigorúan a munkavégzéshez, hogyan fonódik össze az egyéni érdeklődéssel, a személyes motivációkkal, az önmegvalósítással.

Az interjúk részét képezte a kudarcok és a sikerek felidézése, így a szakmai eredményesség mérlegelése a múlt tükrében, ami többnyire a jelenre irányulva, az aktuális helyzet fényében valósul meg.

*Az előadás során felhasznált interjúk a *Curious – határkeresések, határátlépések. Kutatási és művészeti projekt* keretei között születtek.

Az emlékezet formái, ellentmondásai : képek és szövegek között

György Péter

ELTE Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet

Az elmúlt években, szoros összefüggésben az emlékeztörténet és a narrativitás formái közötti kérdéses viszonyrendszerek egyre sokoldalúbb vizsgálati formáival, gyakran került előtérbe a traumatikus szövegek/képek viszonya.

A képek által kioltott képzelet, illetve a képek által felgyújtott képzelet - a két véglet kérdése számos pszichológiai, narratológiai, esztétikai, kultúrtörténeti diskurzusban felmerült. Ebben az előadásban két, egymással összeolvasható, egybelátható esetet ismertetek, s részben elemzek. Egyrészt a G.W. Sebald szövegek/képek egymáshoz való viszonyát említem, illetve az emlékezettel kapcsolatos retorikai fordulatok kontextusaira utalnék, amint ezzel szoros összefüggésben a Benjamin Wilkomirski esetre térnék ki: mint a 'recovered memory' sajátos kihasználásának szomorú példájára. Másrészt Georges Didi Huberman: *Images Malgre Tout/ Images in Spite of All* című könyvének kritikai fogadtatását ismertetem, amely igen jól mutatja, hogy milyen félreértések, túl és alulinterpretációk adódhatnak a traumatikus képek és az emlékezetpolitika kontextusaiban. Összefoglalva: az emlékezet és narrativitás apparátusainak működése, kritikai elemzése a célom - amely problémának jelen előadás csak egy szerény részét elemezheti.

Kvalitatív drogkutatások - szerzői identitások

Kaló Zsuzsa és dr. Rácz József

MTA Pszichológiai Kutatóintézet

Előadásunkban a kvalitatív drogkutató szerzői identitás kérdését az irodalomtudományi, nyelvészeti és a kvalitatív kutatási hagyományok figyelembevételével vizsgáljuk.

A nyelvi, a pszichológiai és az antropológiai-epsztemológiai szint elemzésének módszerére javaslatot teszünk három különböző szöveg elemzésén keresztül. Meghatározzuk a szerzői identitásokat: transzportált-„liminoid”, résztvevő kutató-értelmező szerző (narrátor), megfigyelő-kívülálló és azok nyelvi, pszichológiai jellemzőit.

Az elemzés nyelvi szempontjai: a szöveg általános (szövegtani) jellemzői, a nézőpont változásai stb. A szerzői jelenlét és perspektíva, illetve és a szerzői identitás a szöveg megértéséhez és „átéléséhez” járulhatnak hozzá. Az egyes szerzői identitásokhoz eltérő módon jellemezhető szövegtípusok tartoznak, amelyeken keresztül az olvasó (az „implicit olvasó”) pozíciója is kijelölésre kerül. Ennek különösen akkor van jelentősége, ha a szövegek a többségi társadalom által elutasított jelenségekről szólnak.

Emlékmorzsák

Heller Mária

ELTE Társadalomtudományi Kar Szociológia Tanszék

Az előadás egy korábbi kísérlet anyagait tekinti át és elemzi őket új szempontok alapján. Az alapötletet Georges Perec (1936 - 1982) francia író „Je me souviens...” [Emlékezem] c. műve (1978) szolgáltatta, amely maga is egy korábbi minta: Joe Brainard amerikai író (1941-1994) „I remember” c. könyvei (1970, 1972, 1973, 1975) alapján íródott. Mindkét mű önéletrajzi jellegű, ám furcsa, összetöredezett szövegekből, emlékfoszlányokból áll. A kísérlet alapjául felhasznált könyv, G. Perec műve, a szerző által megidézett emlékfoszlányok százaiból összeállított füzér, amely az 1980-as évek végén egy francia – magyar - spanyol kutatás alapjául került felhasználásra. A kísérletben a három kutató három éven keresztül 17-20 éves fiatalok és szüleik emlékfelidézései alapján vizsgálta, hogyan lehet ezeket a szövegeket a nyelvtanításban és a különböző kultúrák megközelítésében felhasználni. A kutatás és mai újraelemzése arra próbál rávilágítani, mik az egyes korosztályok legfontosabb emlékei, milyen magán / és köztémák, szokások, események jelennek meg a felidézett emlékekben, és rámutat azokra a hasonlóságokra és különbségekre, amelyek a 80-as évek végén a két vizsgált korosztályt, és a három különböző helyzetű nemzetet jellemezték. Az elemzés azt is vizsgálja, hogy a különböző korosztályok emlékei milyen módon és mértékben válnak egy közös kulturális örökség részeivé.

Koragyerekkor, identitás és társadalom

Kende Anna

MTA Pszichológiai Kutató Intézet és KGRE Pszichológia Intézet

Az identitás alakulásának 0-5 éves kor közötti, kora gyerekkori szakasza a későbbi identitás(ok) illetve énkép kialakulásának előtörténetét jelenti. Ebben az időszakban még nem beszélhetünk kialakult identitásról, így identitászavarokról sem. A témával azért kell mégis foglalkoznunk, mert számos olyan hatás éri a gyermeket ebben az életkorban, amelyek jelentősen befolyásolják a felnőttkori ép identitás lehetőségét, sőt identitásának alapjait már születése előtt lefekteti az őt körülvevő világ. Ez a szélesebb kontextus határozza meg elsődlegesen azt is, hogy a kisebbségi csoporthoz tartozó személy identitását a másság illetve sokféleség elfogadása és ünneplése énerősítően alakítja-e ki, vagy a másság hátránnyá, az identitás pedig fenyegetetté válik. Ha a fejlődépszichológia énejlődésről szóló elméleteit kritikusan vizsgáljuk meg, nem teszünk mást, mint a különböző életkorokban jellemző kulturális gyakorlatokat, és azok hatásait elemezzük, miáltal közelebb kerülünk az identitásalakulás két szélsőséges útjának megértéséhez is.

Egy identitás születése?

Vajda Júlia

MTA Szociológia Intézet és ELTE Társadalomtudományi Kar Szociológia Tanszék

Értelmiségi körökben européernek azelőtt a széles műveltségű, sok nyelvet beszélő „filoszokat” volt szokás hívni. Magyarország EU tagsága ugyanakkor azt jelenti, hogy hazai kutatók egyre-másra vesznek részt európai projektekben. A RECON, melynek keretei között most találkozunk, egy ezek közül. S az egyik kérdés, amit ez a projekt firtat, hogy milyen a résztvevő országok polgárainak az európai identitása.

Ahhoz, hogy a kérdésre Magyarország vonatkozásában válaszolni tudjunk, fókuszcsoportokat és narratív interjúkat készítettünk. A fókuszcsoportok anyagában Bodor Péter kollégám arra bukkant, s egy tanulmányban ennek jelentését elemezte, hogy Magyarország vonatkozásában számtalanszor elhangzik a skizofrén jelző. Magam pedig a narratív interjúkat elemezve azzal talákoztam, hogy az interjúk, illetve beszélőink egy része vagy nem tud mit kezdeni a kérdéssel egyáltalán, vagy ő maga viszonyul meglehetősen skizoid, legalábbis ambivalens módon viszonyul Európához, illetve Magyarország EU tagságához, s ezen belül saját magához, mint aki a csatlakozás révén európai polgárrá vált.

Előadásom ezt az Európához való furcsa magyar viszonyt firtatja, illetve azt a kérdést teszi fel, hogy amikor a magyar polgár európai identitását vizsgáljuk, egy születőben lévő entitással foglalkozunk, vagy valami olyasmiről beszélünk, ami csak a kutató fejében létezik, de ami azoknak az emberek a számára, akinek életében ennek tartalmat kellene kapnia, nem hordoz semmiféle tartalmat.

A nyelvi támpontok szerepe az emlékfelidezésben 2-3 éves gyerekeknél

Halász Erna és Király Ildikó

ELTE PPK Pszichológiai Intézet, Kognitív Pszichológiai Tanszék

A nyelvhasználat által válunk képessé arra, hogy tapasztalatainkat, élményeinket emlékező beszélgetések során megosszuk környezetünk tagjaival (Király, 2002). Számos kísérleti eredmény utal arra (l. Király, 2002, Hayne és Herbert, 2004), hogy még nem vagy alig beszélő kisgyermek nem verbális emlékezeti teljesítményét (utánzását) befolyásolja a nyelvi címke, amellyel megjelöljük a tevékenység célját: forgatókönyvszerű, általános cselekvéssémák elraktározására ösztönözve őket (mint például: „virágültetés”). Ezen túlmenően felmerül azonban a kérdés, hogy egy a nyelvi címkézéssel komplexebb nyelvi kíséret sajátosságai egy bizonyos esemény átélése során milyen módon befolyásolják még alig beszélő kisgyermek emlékezését? A narratív nyelvi támpontok, amelyek az esemény egyediségét, együttes élmény voltát hangsúlyozzák szemben az általános, tanító jellegű információval már jóval az epizodikus emlékezet kibontakozása előtt elősegíthetik, hogy a kisgyermek egyedi emlékeket is megőrizzen, ne csupán az események általános vázát, forgatókönyvét. A nyelvi környezet emlékezeti és utánzási teljesítményt irányító voltára (mi kerül a figyelembe középpontjába: az egyedi vagy az általános?) 2-3 éves gyerekekkel végzett empirikus vizsgálatokban keressük a választ.

A helyek és az én – az identitás környezetpszichológiai kontextusa

Dúll Andrea

BME GTK Szociológia és Kommunikáció Tanszék

A 80-as évektől kezdve a kezdetben fizikai környezeti hangsúlyú környezetpszichológia érdeklődése megnövekedett az egyén és a fizikai-szociális környezet kapcsolatának összetett, kognitív, affektív és motivációs természetére iránt. Ebben az időszakban fogalmazódott meg Harold Proshansky és munkatársai elmélete arról, hogy a helyek és azok fizikai tulajdonságai részt vesznek a személyes identitás alakításában. A helyidentitás elmélete szerint a „szelf szubjektív érzését nemcsak a személy más személyekkel való kapcsolatai határozzák meg és fejezik ki, hanem a személy különböző fizikai környezetekhez való viszonya is, amelyek meghatározzák és napról napra strukturálják életünket” (Proshansky et al. 1983: 58.). A helyidentitás „a helyekről való gondolkodás és beszélés folyamatában” (i. m.: 61.), valamint a helyhasználat kapcsán fejlődik ki, vagyis az aktuális észlelési és/vagy kognitív tudásszerzési folyamatban, amely során az egyén interakcióba kerül a fizikai környezettel. A szelfidentitás (ki)alakulása nem korlátozódik tehát az önmagunk és a szignifikáns mások közötti különbségtételre, hanem kiterjeszhető a nem kevésbé fontos tárgyakra és dolgokra, helyekre is, amelyek körülvesznek minket. Ez az ún. helyidentitás, a személyes identitás egyik fontos kognitív struktúrája, amely az egyénnek bizonyos környezetekhez való erős érzelmi kötődésében nyilvánul meg.

Ma a környezetpszichológusok egyértelműen összekapcsolják a személyes és társas identitás meghatározásának és fenntartásának folyamatát a téri folyamatokkal. Egész életünk során törekszünk saját magunk és fizikai-szociális környezetünkkel való viszonyunk folytonosságának fenntartására. A környezetpszichológiai helyidentitás-konceptió szerint az „élettelen” fizikai környezet azonosságtudatunk, szelférzésünk, azaz személyiségünk szerves részévé válik. Életünk kedves helyei az ismerősség-, a kontroll- és az

odatartozás-érzés révén biztosítják számunkra a túlélésben nélkülözhetetlen környezeti szelfreguláció lehetőségét.

Az előadásban példákon keresztül mutatjuk be a fizikai környezettel való interakció szerepét az identitás kialakulásában, fenntartásában és kommunikálásában.

Megjegyzések nyelvi identitásunk intézményes rombolásáról

Kontra Miklós

MTA Nyelvtudományi Intézet és Szegedi Tudományegyetem

Az előadás a standard magyar nyelvi ideológiáról és a magyar lingvicizmusról (nyelvi alapú társadalmi diszkriminációról) szól. Számos példával mutatom be az ideológia nyelvi identitás-romboló hatásait. Reprezentatív vizsgálatok alapján megmutatom, hogy a magyarországi és a budapesti lakosság mekkora része beszél „helytelenül”, illetve hoz „helytelen” ítéleteket különféle magyar nyelvi változók változatainak értékelésekor. Végül bátortalan kísérletet teszek arra, hogy megválaszoljam ezt a kérdést: Miként lehetne csökkenteni az intézményes nyelvi identitásrombolást a magyar beszélőközösségekben?

Fiatalok publikus emlékei (még egyszer a „vaku”-ról)

Kónya Anikó, Hámornik Balázs és Veron Zsófia

ELTE PPK, Kognitív Pszichológiai Tanszék; BME Ergonómia és Pszichológia
Tanszék

Előadásunkban a publikus emlékek azon formájára tekintünk rá, amelynek jellegzetessége, hogy személyes (autobiografikus) emlékebe ágyazódik az esemény. Ennek tiszta példáját képezik a „vaku” emlékek, amely a hírekre való személyes emlékezést jelenti: az emlékezés nem magára az eseményre, hanem az azzal való találkozásra irányul.

A vaku emlékek vizsgálatának egy természetes vonzata, hogy a generációk egymásutániségát tekintve cserélődnek a közös publikus emlékek. A megélt és a generációsan „megörökölt” publikus emlékek élményszerűségét elemezzük a tekintetben, hogy mennyiben váltak személyessé az emlékek.

A terepmunka mint a kulturális emlékezet működésének színtere: egy szilágysági magyar-román együttélési modell példája

Biczó Gábor

Miskolci Egyetem BTK Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék

A kritikai antropológia hozadékaként a tudásterület meghatározó elméletalkotó szerzői az alapfogalmak értelmezése során rákényszerültek a „terep”, az antropológiai tevékenység kitüntetett színterének tisztázására. A folyamat betetőzését okkal köthetjük a kortárs társadalomfilozófia megkerülhetetlen szerzőjéhez, Pierre Bourdieu személyéhez, és az antropológiai tevékenység lényegét érintő kritikai álláspontjának kifejtéséhez. Az „objektíváció szubjektumának objektívációjában”, vagy másként a résztvevéses objektíváció fogalmában bevezetett, első pillantásra homályos gondolat lényege forradalmian egyszerű megállapítás. Bourdieu a terepmunka tárgyának tekinti egyrészt, és kevésbé szokatlan módon az antropológust, magát a személyt, aki a kutatást végzi. Másrészt, az antropológus társadalmi és kulturális világát, ami meghatározza az antropológiai gyakorlat során tanúsított tudatos magatartást és a kutató személyiségének tudattalan megnyilvánulásait. Az előadásban arra teszünk kísérletet, hogy a „terep” kritikai antropológiai jelentéstartalmán keresztül megmutassuk a kulturális emlékezet működését, mint az antropológiai megértő beállítódás, a kutatói identitás konstitúcióját. Az elemzésben hivatkozott példa egy recens kutatás, a szilágysági Tövishát vegyes lakosságú falvaiban megvalósításra kerülő projekt tapasztalataira támaszkodik.

Identitás, Trauma, Emlékezés

Erős Ferenc

MTA Pszichológiai Kutató Intézete és Pécsi Tudományegyetem BTK
Pszichológia Intézet

A magyar társadalom csoportjai és egyénei különféle módokon, igen változatos szubjektív élményeken keresztül élhették meg a rendszerváltás folyamatát. A változások más és más identitás-állapotokat hívtak elő, és nagyon eltérő identitás-stratégiákat tettek szükségessé, attól függően, hogy ki milyen társadalmi státuszban, milyen történelmi háttérrel és értékrenddel, milyen jövő-perspektívával élték meg ezt az időszakot. Sokak számára a rendszerváltás a szabad, korlátlan identitásválasztás és ígérgetés, a családi múltból örökölt, részben vagy teljesen elfojtott, traumatizált vagy fenyegetett identitások felelevenítésének és újraélésének lehetőségét hozta. Mások számára viszont súlyos identitásválságokat, újabb identitás-fenyegetéseket és -sérelemeket okozhatott. A rendszerváltás társadalomlélektani szempontból egyik legizgalmasabb kérdése, hogy az időközben felnövekedett új generáció képes-e válságoktól és fenyegetésektől kevésbé sújtott, egyértelműbb identitásokat kialakítani, vagy pedig „áldozatává” válik az identitás-pótlékok, identitás-szurrogátumok egyre növekvő kínálatának? Előadásomban ezeket a kérdéseket tervezem körüljárni, kitérve arra is, hogy az elmúlt húsz év társadalmi, gazdasági és politikai változásai milyen új identitás-fenyegetéseket produkáltak, és ezek miképpen hathatnak egyfelől a jelen csoportközi viszonyaira, másrészt pedig a történelmi múltból és a közelmúltból alkotott reprezentációkra.

Tények és narratívumok – Egy kutatási példa a „kétféle gondolkodásmódra”

Németh Krisztina

ELTE Társadalomtudományi Kar

A referátum egy letűnt, de az egyéni emlékezetekben továbbélő zsidó életvilág rekonstruálásának kérdéseit vizsgálja. A feltáró munka során a Bruner által megfogalmazott paradigmaticus gondolkodást a levéltári kutatás („történeti és morfológiai tények”) jelentette, míg a narratív gondolkodásmód a felvett életút-interjúk („narratívumok”) elemzésén keresztül vált megkerülhetlenné. Az elemzés vezérfonala a tények és narratívumok közötti kapcsolat feltárása, valamint az esetleges ellentmondások kimutatása; azonban a felmerülő módszertani problémák - mindenekelőtt a narratívumok „felhasználhatóságának” határai - indokoltá teszik a szociálpszichológiai kitekintést, így az emlékezés által nyújtott társas keretek vizsgálatát is.

„Nem a város bűne!” – a Holokauszt nem zsidó emlékezete Kőszegen

Kriza Borbála

ELTE Társadalomtudományi Kar Szociológia Tanszék

Az előadás egy 2004-ben elkezdett kutatómunkára épül, melynek egyik célja egy dokumentumfilm előkészítése („Szomszédok voltak”, rendező: Gellér-Varga Zsuzsanna) volt. A kutatás során arra voltunk kíváncsiak, hogyan emlékezik Kőszeg a Holokausztra, amely a várost sokszorosan érintette: elhurcolták a helyi zsidókat és ezzel végleg felszámolódott a Kőszeg zsidó közössége; a város határában lévő, Magyarország legnagyobb zsidó koncentrációs táborában több ezren haltak meg valamint ide menekült a háború végén a nyilas Szálasi-kormány.

Az emlékezés egyéni elbeszéléseit és helyi kollektív színtereit vizsgálva kirajzolódnak a tematikus és attitűdbeli mintázatok, melyek képet adnak arról is, hogyan viszonyul a magyar társadalom ehhez a kérdéshez. Az államszocializmus idején az országos szintű, ideologikus hallgatás és a tabusítás mellett a lokális és egyéni emlékezet azonban megtalálta a maga csatornáit. Az ezeken keresztül létrejövő, az egyéni és helyi identitásokat tápláló emlékezet-narratívák a felelősség teljes háritásáról, az empátia hiányáról tanúskodnak. A Holokauszttal kapcsolatos lokális emlékezet (katartikus) újrafogalmazása mind a mai napig nem történt meg.

Elbeszél politikai identitások

Takáts József

PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi
Tanszék

Néhány 1920-as, 1930-as évekbeli baloldali magyar emigráns (Jászi Oszkár, Kolnai Aurél, Mannheim Károly, Menczer Béla stb.) memoárokban, önéletrajzokban és levelezésekben megvalósuló politikai identitás-munkáját, identitás-változását elemzi az előadás. E szerzők állandóan, ismétlődően gondolták újra nyilvános és nem nyilvános írásaikban politikai identitásuk tartalmát, okait, következményeit, részben politikai múltjukat, részben aktuális irányultságukat interpretálva. Politikai identitásuk az 1920-as, 1930-as években jelentősen, némely esetben szinte drámaian megváltozott, ezért ismétlődő magyarázatkényszerben éltek önmaguk, (politikai) barátaik, s részben a nyilvánosság előtt. Az előadás e magyarázatok elemzésével szeretné bemutatni a politikai identitás-alkotás folyamatait.

Film

Szomszédok voltak

magyar dokumentumfilm, 65 perc, 2005

Rendező: Gellér-Varga Zsuzsanna.

Gettó, téglagyár, vasútállomás, tömegsír - ezúttal a magyarországi zsidók szomszédai emlékeznek. Mit tettek és mit tehetek volna? Mit láttak és mit akartak látni a közvetlen közelükben zajló eseményekből a második világháború végnapjaiban? A Szomszédok voltak című dokumentumfilm a máról legalább annyira szól, mint a történelemtől: a múlttal való szembenézés hiányát, hatvanéves hallgatás kísérteteit jeleníti meg.

"Nem szívesen beszélek róla, mert rossz emlék."

"Itt születtek, nem úgy volt, hogy elmennek innen."

"Ez az össze-vissza világ, ami volt... a kisember pláne nem tehetett róla."

"Egész közeli kapcsolatban voltunk, de nem beszéltek az ottani dolgokról. Ők nem mondták, én nem kérdeztem."

<http://www.zsurlofilm.com/Szomszedokvoltak/>

Rendező-operatőr: *Varga Zsuzsanna*

Szerkesztő-riporter: *Kriza Bori*

Producer-zeneszerző: *Wizner Balázs*

Vágó: *Hargittai László*

„Bátor és nagyon érzékeny film, ahol a borzalom hétköznapiságát tudja elmondani a film készítője, ahol a kicsi árulásaink, a kicsi tehetetlenségeink súlytalanoknak tűnő gesztusaiból épül fel a borzalom totalitása.”

Surányi András filmrendező, a szemle- előzsűri tagja

A konferencia meghívott előadói

Biczó Gábor

Miskolci Egyetem BTK Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék

Bodor Péter

ELTE Társadalomtudományi Kar, Társadalmi Kapcsolatok Intézete,
Szociálpszichológia Tanszék

Csabai Márta

MTA Pszichológiai Kutatóintézet, Budapest és Szegedi Tudományegyetem BTK
Pszichológiai Intézet

Dúll Andrea

BME GTK Szociológia és Kommunikáció Tanszék

Erős Ferenc

MTA Pszichológiai Kutató Intézete és Pécsi Tudományegyetem BTK Pszichológia
Intézet

Gács Anna

ELTE BTK Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet

Gyáni Gábor

MTA Történettudományi Intézet és ELTE Társadalomtudományi Kar
Társadalomtörténet Tanszék

György Péter

ELTE Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet

Halász Erna és Király Ildikó

ELTE PPK Pszichológiai Intézet, Kognitív Pszichológiai Tanszék

Heller Mária

ELTE Társadalomtudományi Kar Szociológia Tanszék

Hetényi Zsuzsa

ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet, Orosz Nyelvi és Irodalmi Tanszék

Illés Anikó

MOME Elméleti Intézet, Pedagógia és Pszichológia Intézeti Tanszék és ELTE
Társadalomtudományi Kar Szociálpszichológia Tanszék

Kaló Zsuzsa és dr. Rácz József

MTA Pszichológiai Kutatóintézet

Kende Anna

MTA Pszichológiai Kutató Intézet és KGRE Pszichológia Intézet

Kontra Miklós

MTA Nyelvtudományi Intézet és Szegedi Tudományegyetem

Kónya Anikó és Hámornik Balázs

ELTE PPK, Kognitív Pszichológiai Tanszék; BME Ergonómia és Pszichológia Tanszék

Kovács Éva

MTA Szociológia Intézet és PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék

Kriza Borbála

ELTE Társadalomtudományi Kar Szociológia Tanszék

Németh Krisztina

ELTE Társadalomtudományi Kar

Schleicher Nóra

Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola, Média Intézet

Takáts József

PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi
Tanszék

Vajda Júlia

MTA Szociológia Intézet és ELTE Társadalomtudományi Kar Szociológia Tanszék

Összeállította:

Bodor Péter
Gosztonyi Márton

Borító és plakát:

Bóna László